

O OSLOVLJAVANJU U ENGLESKOM JEZIKU

U ovom časopisu već se pisalo o ulozi jezika kao obavijesnog sredstva¹, dakle o njegovoj društvenoj ulozi, i o potrebi da se pri učenju, upotrebi ili izučavanju bilo kojeg jezika ne mimoilazi ta njegova važna dimenzija.²

Nauka o jeziku proučavala je svoj predmet s različitih stanovišta, pa već i kao prirodnu pojavu i kao logičku strukturu. Međutim, i ustrojstvo i razvoj jezika podvrgnuti su društvenim pravilima, a ne prirodnim ili matematičkim.

Ovim napisom želimo se nadovezati na članak L. Trimblea »Sociolingvistika u razredu«³, gdje je bilo govora o smjeru lingvistike koji proučava jezik kao pojavu unutar društva u kojem je u upotrebi, i o potrebi da se spoznaje stečene takvim proučavanjem primjene u nastavi stranih jezika.

Kad se neki jezik (bilo da je riječ o stranom ili o materinjem jeziku) uči spontano, živeći u sredini gdje je taj jezik uobičajeno sredstvo sporazumijevanja, on se usvaja potpuno — s njegovim glasovnim inventarom, sintaksom, značenjskim osobinama i primjenom u određenim društvenim situacijama. I učitelj stranog jezika, bez obzira na to da li je metodološki obrazovani »profesionalac« ili laik, intuitivno će prenositi sve te značajke jezika na svoje učenike, iako u krnjem obliku. Konačni rezultat u oba ova slučaja ovisan je o učenikovoj dobi, motiviranosti, te relativnoj sposobnosti i učenika i učitelja.

Metodologija učenja jezika oduvijek je pratila, iako ne uvijek svjesno, teorijska izučavanja jezika na taj način što bi težište sistematske obrade stavljala na onaj aspekt jezika koji se upravo nalazio u fokusu teoretske rasprave. Naravno da bi se obrađivali i ostali aspekti, jer su neodvojivi dio jezika, ali sporadično, možda čak i nesvjesno. Tako su i društvena pravila za upotrebu jezika, baš kao fonetska ili sintaktička, bila sadržana u procesu jezične nastave, pa i proučavanja jezika, ali tek se u novije vrijeme stvaraju mogućnosti za sistematsko uključivanje te dimenzije u nastavu, kroz uvid u tu stranu jezika, koji pružaju sociolingvistička istraživanja.

Jedna od najuobičajenijih i sigurno najstarijih situacija kad se jezik upotrebljava jest u izravnom saobraćaju između dva ili više govornika, kad su na takvoj udaljenosti da se mogu čuti, vidjeti i dodirivati. Jezik se u toj situaciji manifestira prvenstveno putem govora, a percipira putem sluha. Međutim, popratne pojave, kao što su glasnoća govora (ovisno o udaljenosti govornika, o njihovim fizičkim osobinama, ili društvenim običajima), usmjerenost pogleda (postoje razne društvene konvencije o tome da li se sugovorniku gleda u oči i kada, mimika, gestikulacija i dodir (kimanje glavom, rukovanje i sl.) neodvojivi su od jezika i nezamjenljivo ovisni o sasvim određenim pravilima vezanim uz pojedini jezik. Kršenje tih pravila može unijeti pometnju u smisao poruke.

Ako ostavimo po strani te popratne znakove i promotrimo sam jezični sustav, vidjet ćemo da se i tu mogu naći strukture tipične za razgovornu

¹ V. Ivir: Prenošenje obavijesti u procesu prevođenja. *Strani jezici*, Zagreb 1972, br. 2, str. 84—93.

² Ivir *ibid.*, L. Trimble, vidi napomenu 3.

³ *Strani jezici*, Zagreb 1974, br. 3, str. 166—173.

situaciju, kao što su npr. pitanja ili zapovijedi u najširem smislu te riječi. Na svim razinama jezičnog sustava naći ćemo elemente karakteristične za realizaciju pitanja ili zapovijedi: na sintaktičkoj razini to su npr. upitne rečenice, odnosno razne modalne konstrukcije kojima se izriču uljudni zahtjevi; na morfološkoj razini mogle bi se spomenuti upitne čestice, upitne zamjenice, imperativi, na fonološkoj karakteristični tipovi intonacije, koji se pod raznim (pa i ovdje spomenutim) nazivima mogu naći u gramatikama i nastavnim programima. Samo povremeno naći će se u knjigama objašnjenje kada, u kakvoj situaciji, i uz kakvog sugovornika se mora, može ili ne smije upotrijebiti npr. imperativ (iziđi, iziđi van, izlazi — go out, get out), odnosno modalna konstrukcija (hoćeš li izići, bi li izišao — will you get out)⁴ ili, jednostavno, prijedlog (napolje! van! — out!). I leksički materijal je podložan izboru (izlazi, gubi se, tornjaj se — go out, get out, scram). Kada treba strani jezik upotrijebiti kao obavijesno sredstvo, po pravilu se koristimo društvenim normama na koje smo navikli u materinjem jeziku, no to nipošto ne znači da te konvencije moraju vrijediti i za strani jezik kojim se služimo.

Jedan je od osnovnih elemenata u takvom izravnom saobraćanju i oslovljavanje. Posljednjih godina objavljeno je nekoliko studija o toj temi, a odnose se prvenstveno na engleski, ali i na neke druge evropske jezike.⁵ Tu je riječ o izrazima koje govornik upotrebljava da bi označio sugovornika kad s njime razgovara. To su vlastita imena i prezimena, nadimci, titule, razni izrazi upotrijebljeni od milja ili kao pogrde, te u prvom redu lična (osobna) zamjenica koja se odnosi na sugovornika. Ako upotrijebimo gramatičku terminologiju (za razliku od semantičke, tj. »govornik«, »sugovornik«), onda je riječ o zamjenici za 2. lice jednine, koja u mnogim jezicima može biti zamijenjena drugim oblicima, tzv. honorifičkim oblicima, u određenim društvenim situacijama. U evropskim jezicima se za honorifičke oblike najčešće uzima lična zamjenica za 2. lice množine (vi, vous), 3. lice jednine (Lei) ili množine (Sie), i baš kao što se razlikuju u izboru oblika, tako se jezici razlikuju i u konvencijama koje zahtijevaju njihovu upotrebu. Ova je osim toga vezana za razvoj društva, pa se može pratiti kroz povijest evropskih jezika od civilizacije Rimskog carstva do današnjih dana. Tako reći na očigled odvija se npr. odumiranje svake druge zamjenice za sugovornika (ukoliko se ne radi o više sugovornika) osim zamjenice za 2. lice jednine (du) u švedskom jeziku. Do pred decenij-dva tu su još bila uobičajena vrlo komplicirana pravila i oblici za oslovljavanje sugovornika, što je uz opću demokratizaciju društvenih odnosa, potpomoglo njihovu odumiranje.

U suvremenom engleskom jeziku taj je slučaj, čini se, posve jednostavan: postoji samo jedan oblik — *you*, koji, kad se obraća sugovorniku,

⁴ Ovdje navedeni oblici ne moraju u stvarnom kontekstu predstavljati prave prijevodne ekvivalente.

⁵ R. Brown and A. Gilman: *The Pronouns of Power and Solidarity. Style in Language* uredio T. A. Sebeok, MIT Press, 1960, str. 253—76.

R. Brown and M. Ford: *Address in American English, Journal of Abnormal and Social Psychology*, Vol. 62, 1961, str. 375—85.

— oboje preštampano u *Communication in Face to Face Interaction*, uredili John Laver i Sandy Hutcheson, Penguin Books 1972.

Susan Ervin-Tripp: *On Sociolinguistic Rules: Alternation and Co-occurrence, Direction in Sociolinguistics* uredili John J. Gumperz i Dell Hymes, 1972, str. 213-250

Paul Friedrich: *Social Context and Semantic Feature: The Russian Pronominal Usage*, *ibid.*, str. 270—300.

služi svim upotrebama, i u jednini i u množini. No čitatelj beletristike na engleskom jeziku, i gledatelj engleskih i američkih filmova susrest će se i s drugim oblicima te zamjenice, kao što je to često slučaj kod američkih kveкера u vesternima, koji se međusobno oslovljavaju sa *thee*, a čine to i prema strancima koje prihvaćaju kao prijatelje. Onaj tko se upusti u čitanje Shakespearea u originalu primijetiti će da se njegovi likovi čas oslovljavaju s *you*, čas s *thou* (odnosno u nominativu s *thou* i *ye*, a u kosom padežu s *thee* i *you*), a da se ta varijacija na prvi pogled čini potpuno proizvoljnom. U većoj će se neprilici naći prevodilac, bilo da prevodi Shakespearea, ili nekog suvremenijeg pisca koji takve oblike upotrebljava u dijalozima osoba koje govore u dijalektu (npr. likovi dobro poznatog D. H. Lawrencea). Pa čak i standardni oblik *you* nije lako prevesti, jer treba znati da li je u hrvatskom prikladniji ekvivalent *ti* ili *vi*. Nikakva gramatička pravila ne mogu dati odgovor na te dileme — do njega se može doći samo na osnovi kontrastiranja društvenih normi koje vrijede za jezik pojedinih izvornih govornika i ona koja vrijede u prevodiočevu jeziku.

Upotreba zamjeničkog oblika oslovljavanja vezana je uz potrebu vlastitih imena, titula i sl., što su u američkoj verziji engleskog jezika proučili Brown i Ford (1961)⁶. Oni su ustanovili da postoje dva glavna tipa oslovljavanja, tj. ravnopravna upotreba i hijerarhijska upotreba titula (Mr., Captain, Doctor itd.), prezimena, imena, nadimka, i imena od milja (Johnny, Bobby itd.), i njihovih kombinacija. Ravnopravna upotreba je uobičajena među ljudima iste dobi i društvenog položaja, dok je hijerarhijska znak da u ta dva činioca postoje razlike. Kod uzajamno ravnopravnog oslovljavanja također postoje razlike među govornicima, ovisno o stupnju prisnosti, koji varira od službenog tona, gdje prevladavaju titule i prezimena, do sasvim prisnog, uz upotrebu vlastitih imena i imena od milja. Za hijerarhijsko oslovljavanje karakteristično je da mlađi ili podređeni govornik upotrebljava za svog sugovornika titulu, i prezime, dok stariji ili nadređeni svog sugovornika oslovljava imenom, nadimkom, ili samo prezimenom.

Slična pravila mogu se ustanoviti za razne društvene situacije unutar regionalnih varijanti suvremenog engleskog jezika, a isto tako i za tekstove nastale u ranijim razdobljima. Proučavanjem književnih tekstova može se npr. primijetiti da u onim varijantama (dijalekatskim ili iz ranijih razdoblja) u kojima se upotrebljavaju dva oblika *you* i *thou*, promjena u upotrebi ta dva oblika često puta je vezana uz emotivna stanja govornika, kao što su nježnost ili srdžba koji mogu navesti govornika da umjesto *you* upotrijebi *thou* ili obrnuto. U standardnom govoru, gdje je samo *you* u upotrebi, situacija može odlučiti hoće li dva prijatelja oslovljavati jedan drugoga titulom i prezimenom (Professor Brown. Miss Smith). npr. u nekoj javnoj diskusiji, iako u privatnom razgovoru redovito upotrebljavaju samo imena. Način oslovljavanja uklapa se tako i u trenutačni stil komuniciranja (na konferencijama, predavanjima, ili časkajući uz kavu) i u opće društvene zakone pa se može mijenjati i razvijati u skladu s razvojem situacije i odnosa među govornicima. Kao što je već rečeno, i u raznim društvenim sredinama istog jezičnog područja postoje razlike u normama oslovljavanja: u akademskim krugovima u Americi razvije se među nastavnicima i studentima nakon dvije-tri godine suradnje uzajamni način

⁶ Vidi napomenu 5.

oslovljavanja, a to vrijedi i za mnoga sveučilišta u Velikoj Britaniji, dok se npr. u vojsci vrlo teško napušta hijerarhijski način oslovljavanja.

Uz zamjenicu, imena i titule u izravnom komuniciranju upotrebljavaju se razne formule kao što su pozdravi, pa zatim određeni oblici pitanja i zapovijedi. Te su strukture jednako tako podložne sociolingvističkim pravilima kao i upotreba zamjenice ili titula. Pa iako nam se može učiniti da ta pravila jako liče na ona koja upotrebljavamo u svom materinjem jeziku, ipak je važno znati da se učitelj oslovljava s »Mr. Edwards«, a ne »Mr teacher«, da ne treba čekati da stariji prijatelj predloži bratimljenje, nego ga valja zvati imenom kad on počne nas tako oslovljavati, da ne spominjemo delikatne nijanse kojih književni (i filmski) prevodilac mora biti svjestan.

Nije lako u nastavnom procesu predvidjeti i obraditi sve moguće društvene odnose i situacije, Većina znanja sakupi se čitanjem književnosti, u najširem smislu te riječi, koja je ujedno i najbolji izvor za proširivanje vokabulara i stilskih osobitosti. Pa ipak, prema namjeni koju predviđamo da će strani jezik imati kod učenika, potrebno je uz sintaktičke strukture obraditi i osnovni vokabular, pa i stil, odnosno pravila za upotrebu oblika i struktura u onim sredinama i situacijama s kojim će učenici dolaziti u dodir. To vrijedi i za one koji se namjeravaju samo pasivno služiti jezikom, ili možda samo pismeno (čitajući i pišući stručne tekstove). I tu postoje pravila upotrebe, bez kojih je znanje gramatike jalovo. Sasvim je prirodno da će upotrebom jezika govornik stjecati i znanja o društvenoj upotrebi jezika, ali je na nastavniku da ga upozori da bez pragmatike nema gramatike.

Ivana Batušić

ŠANSONA U NASTAVI FRANCUSKOG JEZIKA

U »Stranim jezicima« br. 3/1974. dva autora¹ pišu o korištenju originalnih pop-pjesama u nastavi engleskog jezika, »i to ne samo kao jednog od motivacijskih faktora, već pjesme kao osnovnog teksta za svestranu eksploataciju«. Jedan od autora, koji prilazi tom problemu više s metode strane, bio je ponukan napisom drugog autora, koji iscrpno govori o svom iskustvu i načinu kako se stanovitom pop-pjesmom koristio u nastavi engleskog jezika.

Autor ovog članka bio je ponukan drugom motivacijom da napiše tih nekoliko redaka. Sat francuskog jezika kome je autor prisustvovao u jednoj srednjoj školi (prvi razred gimnazije, prva godina učenja) odvijao se tako da su učenici slušali s magnetofonske vrpce vrlo poznatu francusku šansonu, zatim su dobili tekst projiciran na grafoskopu, slušali ponovo šansonu, gundali neke neodređene glasove, gledajući uporno u tekst pun njima nepoznatih riječi i fraza i posve stranih konstrukcija. Isti se postupak ponavljao nekoliko puta redom

¹ Oktavija Gerčan: Pop-muzika i nastava engleskog jezika

Snježana Franetović: Pokušaj obrade pop-pjesme u nastavi engleskog jezika u gimnaziji